

ורא"מ הורביץ כתב לפרש: כיון ששוחטים וזורקים על טמא שרץ, צריכים אנו את הכתוב הזה לשמוע שאין תורת 'דרך רחוקה' לטמא, כמו שאמרו להלן בגמרא (בע"ב), ושוב אין הכתוב מופנה להשוות ביניהם. ויש להעיר שפירושו אינו מתיישב לפי מה שכתבו התוס' (בע"ב ד"ה וקאמר) שגם למ"ד אין שוחטים צריך לומר שאין דרך רחוקה לטמא.

והתוס' הולכים לשיטתם שכתבו שזהו לימוד במה מצינו, הלכך אין צורך בהפנאה. והנצי"ב פירש: לרבי עקיבא שסובר אין שוחטים על טמא שרץ הרי ש'טמא לנפש' מיותר, והיתור בא ללמד על דרך רחוקה, מה טמא לנפש אין סיפק בידו [כגרסת התוס'] כך דרך רחוקה, אבל אם שוחטים וזורקים על טמא שרץ, תיבת 'לנפש' נצרכת ללמד שרק טומאת מת [בשישי] נדחית לפסח שני ולא טומאת ערב, הלכך אין לנו ללמוד דרך רחוקה מטמא כלל. וקשה, הלא מ'טמא לנפש' למדו לעיל (סו.). שטמאי מת בלבד עושים בציבור בטומאה, ולא שאר טומאות. ואין מסתבר כלל לומר שרבי עקיבא חולק על דרשה זו [שהרי שם בסוגיא חיפשו האמוראים דרשה לכך שטמאי מת עושים בציבור בטומאה, ואם נאמר שרבי עקיבא דורש מ'לנפש' דבר אחר, חזרת שם השאלה 'מנלן']. ועל כרחק לומר שהדרשה שבכאן אינה מחמת היתור 'לנפש'.

'... קטן שהגדיל בין שני פסחים... רבי נתן אומר: כל שזקוק לראשון זקוק לשני כל שאין זקוק לראשון אין זקוק לשני'. מכאן מבואר שקטן אינו מצווה בעצם, כי אם היה מחויב במצוות אלא שהתורה פטרתו מעונשים, מדוע לא יתחייב בתשלומין והלא מצות תשלומין של פסח שני אינה תלויה בעונש כרת [שהרי כל טמא לא היה בעונש כרת ובו בעיקר נאמר דין פסח שני] אלא היא תשלומין לעיקר החיוב – ומוכח שקטן אינו מחויב מהתורה כלל, ולכן אין שייך בו דין תשלומין (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"א ג).

(ע"ב) 'אמר ליה רבי יוסי: לפיכך נקוד על ה...' במקומות ספורים מובאת בש"ס (בבלי וירושלמי) דרשה זו של הניקוד שעל גבי האותיות; – ארבעה מהם מובאים בשם רבי יוסי – כאן, בברכות ד. בבבא מציעא פו. ובמנחות פז: במקום אחד דרש כן רבי יהודה (סנהדרין מג:), במקום אחד – רבי יוסי בר רב חוני (נזיר כג. ובמקבילה), ובמקום אחד מובאת דרשה זו בסתם – בכורות ד. [במדרשים מובאים דרשות אלו למכביר. וע' במסכת סופרים ו ובאבות דרבי נתן לד – רשימת דרשות הניקוד שע"ג האותיות].

דף צד

'היה עומד לפניו מן המודיעים ואין יכול ליכנס מפני גמלים וקרונות המעכבות אותו, יכול לא יהא חייב – תלמוד לומר ובדרך לא היה והרי לא היה בדרך'. רש"י מפרש שלא היה אנוס, כי היה לו להישמט וליילך יחידי ולשחוט, לכך חייב.

ואולם לפירוש הרמב"ם (המובא לעיל צב:) מתפרשים הדברים כפשוטם; שאינו יכול להיכנס, ומתחייב כרת אם לא עשה את השני – ואילו היה נחשב כ'דרך רחוקה' היה פטור אף אם הזיד ולא עשה את השני (עפ"י כסף משנה קרבן פסח וז. וכתבו אחרונים שמכאן סיוע גדול לשיטת הרמב"ם. ע' זבח תודה ושפת אמת כאן; חדושי הנצי"ב לעיל צב:).

פירוש נוסף כתב החזון-איש (קכד): מדובר כשאין יכול להיכנס בעצמו אבל יכול להגיע בשעת אכילה, וכיון שאינו עומד בדרך רחוקה – חייב לעשות פסח על ידי שליח, שימסור שליחותו לחברו וחברו לחברו

עד שתגיע שליחותו לעומד בירושלים. [ולרב יהודה שהקובע ל'דרך רחוקה' הוא שעת אכילה, אי אפשר לפרש כן, שהרי אם יכול להגיע בשעת אכילה הלא ודאי אין כאן דרך רחוקה].

'אמר רבא: שיתא אלפי פרסי הוי עלמא, וסומכא דרקיעא אלפא פרסי...' השיעורים המוזכרים בסוגיתנו, כתב מהר"ל מפראג (באר הגולה באר ששי): אל יעלה על הדעת שהם במידה גשמית, כי חכמים לא דיברו אלא כפי מהותם הפנימית של הדברים. וראה שם באור מפורט בכל הסוגיא. ע"ע בשו"ת רב פעלים ח"ב א (– באור 'עולם אחד מששים בגן, גן אחד בששים מעדן').

'משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים חמשה מילין... ארבעת מילין'. לדעת רבנו תם (ואתו עמו בעלי התוספות וחכמי ספרד – הרמב"ן, הרשב"א הר"ן ועוד. וכן פסק השלחן-ערוך או"ח רסא, ב ועוד), 'שקיעת החמה' האמורה כאן היינו תחילת השקיעה, ולאחריה עדיין יום גמור הוא, ואילו זמן 'בין השמשות' [לרבי יהודה בשבת לד:]: מתחיל בזמן הילוך שלשת-רבעי מיל האחרונים קודם צאת הכוכבים. הגאונים חולקים על כך (ויש אומרים שגם דעת הר"ף הרמב"ם והרא"ש דלא כרבנו תם – ע' ש"ך יו"ד רסו סקי"א, בשם תשובת מהר"ם אלשקר), וכמותם נקט הגר"א לעיקר, וכן תפש בעל התניא בסידורו; לשיטתם מיד לאחר שקיעת החמה [כלומר 'תחילת השקיעה' שאמר רבנו תם] מתחיל 'בין השמשות', וכעבור שלשת רבעי מיל מתחיל 'לילה' ודאי. ומה שאמרו כאן ארבעה מיל עד צאת הכוכבים, היינו צאת כל הכוכבים, גם הקטנים שבהם, שאינם נראים אלא לאחר זמן, אבל דין 'לילה' חל כבר בצאת שלשה כוכבים בינוניים. [מעין פירוש זה כתב ר"א ממין (יראים השלם רעד) אלא שלדבריו בין השמשות מתחיל שלשת רבעי מיל קודם העלמת החמה מהאופק].

א. מה שנקטו בגמרא זמן זה של צאת כל הכוכבים, והלא אין בו נפקותא לדינא – נראה מפני שהגידון כאן הוא לענין זמן בין הערבים' המתחיל משעה שהחמה נוטה למערב, וזמן זה נחשב 'חצות היום', והרי זה נכון רק לפי חישוב מהלך ארבע מילין בין השקיעה לצאת הכוכבים, אבל אילו היינו מתחשבים בדין 'יום' שבכל התורה, הלא להגאונים היום מסתיים הרבה קודם לכן ושעת חצות היתה מקדמת מנקודת אמצע הרקיע – לכן ביארו שיעור זה של צאת כל הכוכבים, לומר ש'חצות היום' מתחיל מעלות השחר [שגם בו נראים עדיין כל הכוכבים] עד לצאת כל הכוכבים, והוא הוא זמן חצות שמהנץ החמה עד שקיעתה.

ב. הרבה מהפוסקים האחרונים נקטו לעיקר כהגאונים, בפרט בארץ ישראל. וע' בשו"ת שבת הלוי (מט): 'בחול' היינו רגילים להורות כרבנו תם אף לקולא, אבל פה בארץ ישראל כבר נתפשטה ההוראה כהגאונים, עכ"פ לחומרא. וכן בספק בין השמשות ספק יום, לא מלאני לבי להקל ולצרף שיטת ר"ת ליהוי ס"ס'. [אפשר שמה שכתב שבחול' הלכה כרבנו תם לקולא, זהו דוקא לענין הגידון שם, בתינוק שנולד לאחר השקיעה הראשונה שלשיטת רבנו תם נחשב שנולד ביום ונימול בשמיני. וכן פסק בשו"ת אור לציון ח"א יו"ד י. ויש לומר שדוקא בזה אין להחמיר כהגאונים ולדחות מילתו – מפני שיש בדבר גם קולא, משא"כ בעלמא]. ומהמשנ"ב [לענין ציצית בבין השמשות] משמע לכאורה שאינו מצרף שיטת רבנו תם לעשות 'ספק ספקא' [אף בחול'ל]. ומובא בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל (שמירת שבת כהלכתה מו הערה מה) שנהוג להחמיר לחשב 'בין השמשות' עד 25 לאחר השקיעה, לענין תינוק הנולד בכניסת שבת, שאם נולד קודם עבור זמן זה – אין מלים אותו בשבת הבאה מספק. ויש מקלים אף בפחות מכן, ויש מחמירים יותר (ע"ש). ולענין תפילת ערבית, המנהג הרווח בירושלם היה להתפלל כעבור עשרים דקות לאחר השקיעה, והיו שהתפללו גם כעבור 15 דקות. והמהדרים להתפלל מאוחר יותר – יחמירו רק על עצמם ותבוא עליהם ברכה (תשובת הגרש"ז, הליכות שלמה תפילה יג, ט. וע"ש שבעצמו היה נוהג לקרוא שוב ק"ש לאחר 45–40 דקות, כפי שהנהיג החזו"א). ולענין עשיית מלאכה במוצאי שבת, וכן אכילה במוצאי יום הכפורים, נהגו להחמיר ולצאת מכל ספק ולהמתין 35 דקות אחר השקיעה (שם, עפ"י לוח ארץ ישראל).

הגר"ע יוסף שליט"א מורה ובא שיש להחמיר כשיטת רבנו תם שכמותה נקט השלחן-ערוך, עכ"פ לענין איסורי תורה.

ע"ע באריכות בספר 'בין השמשות' לגרי"מ טוקצינסקי; חוברת 'בין השמשות' לגרי"מ שלזינגר; שו"ת מלמד להועיל או"ח ל; אור לציון ח"א י"ד י; בית ישי יג.
ע"ע בשיטות השונות בדין בין השמשות, במובא בסיכומים שבת לד-לה.

'מיתבי, רבי יהודה אומר: עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום. תדע, כמה מהלך אדם בינוני ביום – עשר פרסאות, ומעלות השחר עד הנץ החמה ארבעת מילין... תיובתא דרבא, תיובתא דעולא. תיובתא'. רש"י מפרש שרבי יהודה שאמר 'אחד מעשרה ביום' מחשב בשיעורו את הזמן שמעלות השחר ועד צאת הכוכבים, שלא כפי שחישב עולא רק מזריחת החמה עד שקיעתה, הלכך אין קושיא מרבי יהודה על עולא ורבא אלא ביחס לשיעור שבין עלות השחר להנץ החמה, שהם אמרו חמשת מילין ורבי יהודה אמר ארבעה.

ולפירוש זה, למסקנא יוצא ששיעור מהלך יום מהזריחה ועד השקיעה הוא ל"ב מיל, נמצא שיעור 'דרך החוקה' [שהוא מהלך חצי יום] – ט"ז מיל, ולא ט"ו מיל כדברי עולא.
ואולם בירושלמי מפורש שרבי יהודה אמר עשר פרסאות מהלך אדם מהנץ החמה ועד שקיעתה. ולפי זה יש מפרשים בסוגיתנו שקושית הגמרא לעולא כפולה; א. הם אמרו מעלות השחר ועד הנץ חמשה מילין והוא אמר ארבעה. ב. הם אמרו מהלך עשר פרסאות מעלות השחר ועד צאת הכוכבים והוא אמר עשר פרסאות מהנץ ועד השקיעה. ולפי זה יוצא למסקנת הסוגיא שבין עלות השחר עד הנץ החמה יש שיעור מהלך ארבעת מילין, ובין הנץ ועד השקיעה – מהלך ארבעים מיל [ודרך החוקה – כ' מיל].
כן באר הגר"א (או"ח תנט) את כוונת הגמרא. וכן תמך החזו"א יתדותיו בפירוש זה מדברי הראשונים ז"ל ומלשון הגמרא. וכתב: 'פירוש זה מוכרע מהירושלמי דהרי אין לנו שום הכרח לומר דגמרא דידן פליגא אירושלמי, ואדרבה לשון הסוגיא מורה ומאירה ע"פ הירושלמי – ודאי הכי נקטינן [והירושלמי לא היה בידי הראשונים ז"ל בקביעות מפני העניות שלא היו כתבי היד מצוים הרבה ומפני שאר סיבות] ואילו ראו רבותינו את הירושלמי היו מפרשים כן את הסוגיא'.

לפי פירוש זה מובנים דברי התרומת-הדשן (א; קג; קסז), וכן סתם השלחן-ערוך (או"ח תנט; י"ד סט,ו; רמ"א או"ח רסא,א), ששיעור מיל היינו שמונה עשר דקות. והאחרונים ז"ל נתקשו בזה שהרי לפרש"י בסוגיתנו יוצא למסקנא שבי"ב שעות של היום אדם הולך 32 מיל, נמצא שיעור מיל 22.5 דקות. אבל לפי פירוש הגר"א דברי התרומת-הדשן מכוונים, כי מהלך אדם בי"ב שעות מהזריחה ועד השקיעה הוא ארבעים מיל, נמצא הולך מיל אחד בכל 18 דקות.

ולפי זה מעלות השחר ועד הנץ החמה יש 72 דקות [18 X 4]. וכן כתב הרמב"ם בפירוש המשנה (ריש ברכות) [ולפרש"י צריך לצאת 90 דקות]. ואמנם במקומות אחרים (בפירוש המשנה לעיל בפרק שלישי ובפרקנו, וכן פסק בהלכות קרבן פסח ה) נראה מהרמב"ם שחזר בו והסכים לגירסה אחרת בגמרא, באופן שדברי עולא לא נדחו ונקט כעולא, ונמצא מהלך אדם שלשים מיל מהנץ החמה עד שקיעתה, ולפי זה עולה שיעור מיל 24 דקות, ומעלות השחר עד הנץ החמה חמשת מילין דהיינו שעתים [24 X 5=120]. אבל אנו סומכים על התרומת-הדשן ושלחן ערוך שהסכימו עם גירסתנו בגמרא (עפ"י חזון איש יג,א-ב. ע"ש. עוד בבאר שיטת הרמב"ם, ע' במעדני מלך ברכות פ"א י; בית ישי סוסי יג).

להלכה ולמעשה, כתב בבאר הלכה (תנט,ב) שבמקום הפסד מרובה יש לסמוך על הדעות הסוברות שיעור מיל 22.5 דקות ואין לאסור את הבצק ששהה פחות מכשיעור זה, אם לא ראינו בו סימני חימוץ. ולענין שיעור מליחת הבשר – אין להקל בדיעבד בפחות משיעור זה, כי יש לחוש לשיטה זו. ואולם החזו"א-איש (קכג,א) הכריע לאור האמור שאין לזוז מפסק השלחן-ערוך ששיעור מיל הוא 18 דקות, הלכך אין להקל

לענין חמץ כששהה יותר מ-18 דקות, אף לא בהפסד מרובה. ומאידך לענין שיעור מליחה יש להקל בדיעבד בשיעור זה, ולחולה – גם לכתחילה.

א. שאלה זו נוגעת גם ליוצא לדרך וכדו' שנצרך לקרוא קריאת שמע ולהתפלל תפילת שחרית מעלות השחר; אם ננקוט לעיקר שיעור מיל היינו 18 דקות, אינו קורא קודם 72 דקות סמוך להנץ החמה, ואם ננקוט שאפשר לסמוך על האומרים 22.5 דקות, יכול להקדים יותר. וכן נקט בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד ו), לסמוך על כך בשעת הדחק.

ב. במה שכתב החו"א לפרש סוגיתנו לפי המפורש בירושלמי – ע"ע בשו"ת הריטב"א (רח) כיוצא בזה, שאנו מפרשים ופוסקים דברי תלמוד שלנו על פי הירושלמי.

(ע"ב) 'מן הארץ עד לרקיע מהלך חמש מאות שנה, ועוביו של רקיע מהלך ה' מאות שנה...' אין זה 'סומכא דרקיע' המוזכר לעיל בדברי רבי יהודה שהוא אחד מעשרה ביום, שעובי הרקיע שבדברי רבי יהודה היינו סבוב השמש מחצי כדור העליון לחצי כדור התחתון בעת שקיעת החמה, ומחצי התחתון לעליון בזריחתה. בשקיעת החמה שוקע גוף השמש ועדיין אורה מבהיק על הארץ ואורה מתמעט והולך, ועד גמר אפיסת אורה הוא כדי הילוך ארבעה מילין. וכן מתחילת ההבהקה עד עלות גוף השמש על הארץ – בזריחת החמה. אבל עובי הרקיע המוזכר כאן שהוא חמש מאות שנה, היינו גוף אוירי וך שנקרא 'רקיע' ואשר למעלה ממנו עוד רקיעים, ובין רקיע לרקיע ת"ק שנה. ואף על פי שאמרו שס"ה חלונות יש ברקיע והחמה יוצאת דרך חלון ומקפת מבחוץ – זהו ענין סודי, כמו שכתב הגר"א בפירוש ספר יצירה (חזון איש או"ח יג,ד).

'חכמי ישראל אומרים: גלגל קבוע ומזלות חוזרין...' על תנועות גרמי השמים, על המזלות ויצירת עונות השנה – ראה בפירוט בספר 'צבא השמים' לד"ר נ. וידאל ח"א סדרה רביעית (עמודים 210-131).

בבאורי הקדמונים ל'גלגל' ולתנועות המזלות – ע' מורה הנבוכים ח"ב ח ט; עשרה מאמרות מאמר העתים ט; שו"ת חות יאיר ריש.

'ואף על גב דמצי עייל, ולא אמרינן ליה קום עייל... רבא אמר: תנאי היא דתניא...' לפרש"י ותוס' כוונת הגמרא היא שכשם שמצינו שתי דעות תנאים שנחלקו בשיטת רבי אליעזר, כמו כן ישנה דעה שלישית הסוברת בדעתו שכל שאינו יכול ליכנס ולשחוט – זהו 'דרך רחוקה', כלומר מן המודיעים ולחוק.

המפרשים הקשו על פירוש זה, שדוחק הוא להמציא דעה שלישית בשיטת רבי אליעזר בגלל שמצינו מחלוקת בין שני תנאים בדעתו. וכן לשון הגמרא קשה.

ופירש הצ"ח כוונת הגמרא שאמנם לפי תנא דמתניתין משמע שלרבי אליעזר הכל תלוי במקום, וכל שהוא נמצא חוץ לאסקופת העזרה הרי זה 'דרך רחוקה' גם אם יכול להיכנס פנימה, אך לפי תנא דברייתא שאמר 'חוץ לעשייתו' הכוונה היא שאינו יכול להיכנס פנימה לעשותו, כגון שהוא חולה או אנוס מצד אחר [ולדברי רבי עקיבא אין זו 'דרך רחוקה' אלא אונס בעלמא, אבל רבי אליעזר סובר שכל שהוא מנוע מלהיכנס לעזרה הוא בכלל 'דרך רחוקה' – וכמו שמבואר בירושלמי שלפיכך נקוד על ה, המורה על מחיקת האות, כאילו כתוב 'רחוק' – לומר שאעפ"י שאין הדרך רחוקה אלא האדם הפרטי הוא רחוק מפני סיבות המיוחדות לו], וכפי דעה זו סוברת הברייתא שאמרה ערל שלא מל ענוש כרת, כי לא פטר רבי אליעזר אלא כשאינו יכול להיכנס לעזרה, אבל זה היה לו למול ולהיכנס.

בזה מישב הצל"ח את דברי הרמב"ם (בפירוש המשנה) שלרבי אליעזר אינו נחשב 'דרך רחוקה' אלא אם הוא אנוס מלהיכנס לעזרה – שתפס הרמב"ם בפירושו למשנה כפי מה שהגמרא מעמידה שיטת רבי אליעזר אליבא דרבי יוסי בר' יהודה.

ע' פירוש נוסף בגמרא, בחדושי הנצי"ב ובשו"ת אגרות משה או"ח ח"א קיז, א. וע"ע חזון איש קכד.

'דרך רחוקה לטהור ואין דרך רחוקה לטמא'. התוס' נקטו לפרש שלערל ולטמא שהם בדרך רחוקה, אין להם פטור 'דרך רחוקה'. ותמהו על טעם הדבר. [ומה שדימו זאת לסברת 'כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו', תמה הצל"ח שאם זו סברא לפטור את הטהור, א"כ גם כשהוא בתוך העזרה ולא עשה, אין לך ראוי גדול מזה ומדוע לא ייפטר].

והצל"ח (לעיל ס:): פירש דברי הגמרא על ערל וטמא שנמצאים במקום קרוב, שאין להם תורת 'דרך רחוקה' בגלל היותם ערלים או טמאים ואינם יכולים לעשות הפסח [כסברא הנזכרת בגמרא לעיל צג סע"ב כדפרש"י שם], אבל אם הם בדרך רחוקה ממש, אינם גרועים מטהורים שפטורים משום 'דרך רחוקה'. ולר"א שאמר מאסקופת העזרה ולחוץ זהו 'דרך רחוקה', מדובר כאן בערל הנמצא בתוך העזרה, שאין לו פטור משום 'דרך רחוקה' בגלל היותו ערל.

*

'... והוא על דרך שאמרו עולם אחד מששים בגן, והגן הוא המקום שהכין הש"י לפני אדם הראשון קודם החטא, ואחר שחטא נתגרש משם לעולם הזה שהוא אחד מששים באותו מקום. וטעם הדבר בשיעור אחד מששים נראה דרצה לומר שיעור מורגש היותר פחות, דביטול האיסורים בששים כשיש פעמים כמותו, והוא אחד מששים ואחד – אין נרגש עוד, אבל אחד מששים עדיין נרגש, וכשאמרו אחד מששים רצו לומר כפי מה שכתבתי, לא מששים בדבר האחר כמובן בפשיטות שהאחר ששים פעמים כמוהו [וכמו שהבין בתורת חיים ב"ב עג. והעיר גם כן מביטול איסורין ומפרש היפך מה שכתבתי ודרצה לומר שבטל לגמרי נגד האחר, וכמי שאינו. ע"ש. ולדעתי נראה על דרך הרמז כמו שכתבתי, רק שאחד מששים בעצמותו יש בו מדבר האחר.

ובעולם יש אחד מששים בו מקדושת הגן, ונ"ט חלקים חול – לומר שיש בו קצת הרגש קדושה. ועל דרך זה גן אחד מששים בו מקדושת העדן. ועדן אחד מששים בגיהנם, כידוע שהוא בסוד הבינה דמתמן דינין מתערין, ויש שם הרגש מה מדיני הגיהנם.

ועל דרך זה אפשר לפרש מה שאמרו דמצרים אחד מששים בכוש, וכן כוש אחד מששים בעולם – שכוש הוא גרוע מכל העולם דעל כן לקה בעורו, ונאמר הלא כבני כושים אתם לי וגו', ושמעתי דפרשה זו נאמרה על פגם הברית... ובכל מקום 'יפה תואר' הוא על ההגדרה בעריות וכמו שכתוב על יוסף, והשחרות – על ההיפך. והערלה נקראת על שם עכו"ם דהחושך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' – שזהו שורש זוהמת הנחש בביאתו על חוה, ועל ידי פירש ממנה אדם הראשון והוליד רוחים שדים ולילין כמו שאמרו בעירובין (יה) אחר שנתגרש מגן, דשם 'לא יתבוששו' – שלא ידעו מרע וזוהמא כלל. ובעולם הזה יש הרגש מועט מאותה קדושה לישראל קדושים. וגם במקומות היותר פחותים יש איזה ניצוצין קדישין המחיים דלולא כן לא היה להם מציאות כידוע. ובכוש יש הרגש מועט אחד מששים מאותה מעט הקדושה המתפשטת בכל

העולם כולו להחיות האומות. ובמצרים, שהיא 'ערות הארץ' וגרועה עוד יותר, הוא רק אחד ממששים בכוש, דהניצוצות קדושות מועט ביותר. והגם דבגמרא הביאו זה לענין מדת הארץ – הא בהא תליא, דכפי התרחבות הניצוצות-קדושות כן הוא התפשטות מדת הארץ...'.
(מתוך קדושת השבת לר"צ הכהן, ז עמ' 55)

דף צה

'הראשון אסור בבל יראה ובל ימצא והשני חמץ ומצה עמו בבית... ונאכלין צלי על מצה ומרורים'. רש"י בפירושו לתורה (בהעלותך ט, י) כתב: 'פסח שני, מצה וחמץ עמו בבית, ואין שם יום טוב, ואין איסור חמץ אלא עמו באכילתו'.

בספר מנחת חינוך (שפא) הבין כוונת רש"י 'אלא עמו באכילתו' – רק אז יש איסור חמץ, שאסור לאכול חמץ ביחד עם הפסח השני. ותמה מאד על מקור דין זה. וכן הבין כהבנה פשוטה בדברי רש"י בספר משך חכמה (ט, יא). ובאר הדבר, משום שנאמר 'על מצות ומררים יאכלהו' – משמע שיאכלהו רק עם מצה ולא עם חמץ, ולא הבא מכלל עשה הוא.

ואולם בספר אבי עזרי (סוף הלכות קרבן פסח) כתב בהבנת דברי רש"י להפך; אין איסור חמץ כלל עם פסח שני, אלא מותר לו להיות עמו באכילתו.

א. כן יש לשמוע מתוך דברי הגר"י מפוניבז' בספרו זכר יצחק (פ, ב) שנקט לדינא שמתר לאכול חמץ עמו. מאידך בשיעורי הגריד"ס לסוכה מז: נקט לשמוע מרש"י איסור. והעיר על כך מדרש"י בסוכה שם. ונראה שגם דברי רש"י שם יכולים להתפרש בשתי פנים. ע"ש.

ב. יש לדקדק לפירוש זה האחרון, מדוע הפסיק רש"י בענין יום טוב באמצע. ולפי ההבנה הראשונה נחא, כי בתחילה אמר מה אין בפסח שני ולבסוף הזכיר מה יש בו.

ג. באבי עזרי (קרבן פסח יב) תמה מדוע הוצרכו בגמרא למעט פסח שני מ'בל יראה' וממצות השבתה, והלא מצוות הללו אינן שייכות לקרבן פסח אלא לימי החג, ובפרט לשיטת הראשונים ש'בל יראה' אינו נוהג אלא בחג עצמו ולא ב"ד שהוא זמן הקרבת הפסח, ומהיכי תיתי שיהגו מצוות אלו בפסח שני.

ונראה שתמיהתו זו נכונה רק לפי שיטתו הנזכרת, אבל לפי הסוברים שיש איסור חמץ עמו באכילתו, הוה אמינא להשוות חמץ דראה לחמץ דאכילה, וכפי שרצו להשוותם לעיל כט.

'מיבעי ליה שאין שוחטין את הפסח על היחיד, דכמה דאפשר לאהדורי מהדרינן'. המפרשים תמהו על מה שכתב רש"י ז"ל שמתמאים אחד בשרץ, כלומר בפסח ראשון, כדי שיידחה עם חברו לפסח שני – וכי אומרים לו לאדם חטא כדי שיוכה חברך [ועוד, הלא יש לחוש שמא יאנס אחר כך מלעשות בשני וייבטל ממצות פסח מכל וכל. גם שמא יאנס הראשון ונמצא זה לבדו. ועוד הלא ודאי יש בעולם טמאים או אנשים בדרך רחוקה ומה צורך לטמא? וכתבו לפרש לולא דבריו, שהכוונה היא שצריך הטמא לחפש טמא נוסף ולהצטרף עמו (עפ"י זבה תודה לעיל צא; חזון איש קכד ועוד).

מדברי התוס' והרמב"ם מבואר שפירשו 'אין שוחטים פסח שני על היחיד' – כמו שאמרו לעיל (צא). שעל כל קרבן יהיו כמה אנשים ולא אחד. ואולם השפת-אמת כתב [בדעת רש"י] לפרש במשמעות אחרת; שאין עושים פסח שני כאשר אדם אחד בלבד מכלל ישראל נדחה מפסח ראשון.

ולפי זה נראה לישב קצת דברי רש"י שגילה הכתוב ב'יעשו אותו', לדחות אדם נוסף לשני כדי שיידחו שנים לפחות, כי רק בכך

- ב) הויד בראשון ושגג בשני; לרבי ורבי נתן – חייב, ולרחב"ע פטור כמו שנתבאר.
- ג) שגג בראשון והויד בשני; לרבי – חייב, שהרי השני מהוה חיוב לעצמו כאמור, ואילו לרבי נתן ולרחב"ע פטור, שאין השני חיוב לעצמו.
- ד) הויד בשניהם – חייב. שגג בשניהם – פטור. דין זה מוסכם לכל הדעות.
- הרמב"ם (קרבן פסח ה,א-ב) פסק כרבי שבין אם הויד בראשון ושגג בשני, בין ששגג בראשון והויד בשני – חייב. ודוקא בשאר שגגות ואונסים, אבל אם היה תמא או בדרך רחוקה בראשון, והויד בשני – פטור מכרת. [ונראה ששנים שהוידו בראשון ולא עשו את השני – חייבות, אבל אם שגגו בראשון, אפילו לא היו תמאות ובדרך רחוקה, אעפ"י שלא עשו את השני פטורות, שפסח שני לנשים – רשות. כן יש ללמוד מלשון הרמב"ם ה,ח].
- והראב"ד פסק שאם שגג בראשון והויד בשני – פטור, כי רבי שמחייב יחיד הוא כנגד שאר התנאים.

קעב. א. למה נאמר בתורה תמא ושהיה בדרך רחוקה, הלא גם שאר שוגגים ואנוסים פטורים?
ב. גר שנתגייר או קטן שהגדיל בין שני פסחים – האם הם חייבים בפסח שני?

א. למה נאמר תמא – לומר שאסור לו לעשות הפסח. (ולמאן דאמר שוחטים וזורקים על תמא שרץ מפני שראוי לאכול לערב, פרשו התוס' שלא הוצרך הכתוב לומר שאסור לטמא לעשות הפסח שהרי אינו ראוי לאכילה [וגם פשוט הוא שפטור מכרת, ואפילו טימא עצמו במזיד] – אלא הוצרך ללמד שציבור אינם נדחים לפסח שני).

למה נאמר שהיה בדרך רחוקה – לרב ששת, ללמד שאפילו רוצה לעשות הפסח אינו עושה. ולרב נחמן הוצרך לפוטרו מן הכרת.

לרב יהודה שאמר איזוהי דרך רחוקה – כל שאינו יכול ליכנס בשעת אכילה, אין צריך לומר שפטור, ואפילו הלך במזיד לדרך רחוקה – שהרי אי אפשר לו לאכול, אלא הוצרך לומר שטמא ושהיה בדרך רחוקה עושים בשני הגם שאינם ראויים בראשון (רשב"א בתוס').

ב. גר שנתגייר או קטן שהגדיל בין שני פסחים; לרבי, חייבים לעשות פסח שני כי השני הוא חיוב לעצמו. ולרבי נתן פטורים לפי שאינו אלא תשלומים לראשון וכל שאין זקוק לראשון אין זקוק לשני.

א. הרמב"ם פסק כרבי שחייבים בפסח שני. ואילו המאירי, הגם שפסק כרבי שהשני חיוב בפני עצמו הוא, פסק שגר שנתגייר וקטן שהגדיל פטורים מפסח שני (וצ"ע).

ב. עשה הקטן את הראשון, כתב הרמב"ם שפטור מלעשות פסח שני.

ג. הרש"ש (צא:) צידד לחדש [לולא דברי התוס'] שקטן שהגדיל בין שני פסחים, אפילו לרבי שחייב לעשות פסח שני, ממועט הוא מעונש כרת.

דפים צג – צד

קעג. א. איזוהי 'דרך רחוקה' שאמרה תורה?

ב. היה עומד חוץ למודיעים ויכול ליכנס בסוסים ובפרדים; היה עומד לפנים מן המודיעים ואין יכול ליכנס מפני גמלים וקרונות המעכבות אותו – מה דינו?

א. איזוהי 'דרך רחוקה' – מן המודיעים ולחוצן, וכמדתה לכל רוח. דברי רבי עקיבא. רבי אליעזר אומר: מאסקופת העזרה ולחוצן [שהוא חוץ למקום עשייתו, וכ'ריחוק מקום' האמור במעשר – חוץ למקום הכשרו (כן אמר רבי יוסי בר רבי יהודה משום ר"א בברייתא)]. אמר רבי יוסי: לפיכך נקוד על ה' שב'רחוקה', לומר שאינה רחוקה ודאי אלא מאסקופת עזרה ולחוצן].

מבואר בגמרא שישנן דעות נוספות בשיטת רבי אליעזר; יש תנא האומר דרך רחוקה היינו חוץ לירושלים (למד 'ריחוק מקום' ממעשר – חוץ ממקום אכילתו). ויש תנא אחר הסובר בשיטתו (כפירוש רש"י ותוס'). ויש פירושים נוספים) שהוא מן המודיעים ולחוצן.

עוד מבואר בסוגיא שלפי רבי אליעזר, גם כאשר יכול להיכנס לעזרה ולא נכנס – פטור. ואולם הרמב"ם פירש (עפ"י הירושלמי. וע' צ"ח) שרבי אליעזר לא פטר אלא כשאי אפשר להיכנס לעזרה.

נחלקו עולא ורב יהודה בדעת רבי עקיבא; לעולא, שיעור זה של 'מן המודיעים' הוא כדי הליכה בינונית מחצות היום ועד שקיעת החמה, ט"ו מיל (כ-18-14.5 ק"מ). ואף על פי שיכול להגיע בשעת אכילה – פטור, כל שאינו יכול להיכנס בזמן שחיטה. ואילו לרב יהודה, רק אם אינו יכול להיכנס בשעת אכילה פטור, אבל אם יכול להגיע עד שלא יעבור זמן האכילה (לרבי עקיבא – כל הלילה. לראב"ע – עד חצות הלילה. עפ"י רש"י) – חייב.

וכן כשאין יכול להגיע לתוך תחום העיר עד תחילת הלילה, למאן דאמר תחומין דאורייתא – הרי זו 'דרך רחוקה' מהתורה, שהרי אי אפשר לו להגיע ולאכול (עפ"י תוס'). ומשמע דלמאן דאמר תחומין לאו דאורייתא אין זו 'דרך רחוקה' אלא דינו כשאר אנוסים. ולא כן נקטו הגרעק"א והרש"ש מסברה שהיא הדין למ"ד תחומין דרבנן.

בהמשך הסוגיא השיבו על דברי עולא שאמר מהלך חצי יום הוא ט"ו מיל, והוכיחו מדברי רבי יהודה בברייתא שהוא ט"ז מיל.

הרמב"ם כתב 'ט"ו מיל'. ואולי היתה לו גירסה אחרת בגמרא (ע' בהגר"א או"ח תמד תנט. וע"ע מעדני מלך ברכת פ"א י; בית ישי סוסי"ג).

א. פסק הרמב"ם כרבי עקיבא. ואעפ"י שהוא יחיד כנגד רבים, אעפ"י הכרייתא המובאת בגמרא ושאר אמוראים הולכים בשיטתו. ויש דעה שגם רבי אליעזר סובר כן (עפ"י זבח תודה). ובמחלוקת עולא ורב יהודה פסק כעולא, שכל שאינו יכול להיכנס בשעת שחיטה – הרי זה 'בדרך רחוקה' (רמב"ם קרבן פסח ה, ט).

עוד מבואר ברמב"ם (שם) שהקובע להגדרת 'דרך רחוקה' הוא מקום הימצאות האדם בעלות השמש של יום י"ד. ואולם בדברי רש"י ורבנו חננאל ותוס' ורמב"ן (בהעלותך ט, ט) מבואר שהקובע הוא מקום האדם בחצות היום. וכן מוכח בירושלמי בהדיא (זבח תודה). וכן משמע קצת מספר החינוך (מנחת חינוך שפ, י). ולפי שיטתם נראה ששיעור 'מן המודיעים' נקבע לשעת חצות, ואם לאחר חצות נכנס לפניו מן המודיעים, משערים לפי הליכה בינונית מאותה שעה עד סוף זמן השחיטה (ע' חזו"א קכד). ויש צד לומר שאם בחצות היה בדרך רחוקה, גם אם נתקרב אחר כך ונכנס לירושלים פטור (ע"ש).

ב. לעולא, המרחק נמדד מהעזרה, מקום השחיטה. ואילו לרב יהודה שהקובע הוא מקום האכילה, מודדים מקצה ירושלים, המקום הראשון שראוי לאכול בבואו (עפ"י שפת אמת).

- ב. היה עומד חוץ למודיעים ויכול ליכנס בסוסים ובפרדים – פטור (ובדרך לא היה – והלה היה בדרך).
אם נכנס בסוסים לאחר הצות היום, יש אומרים שפטור מלעשות מפני שבתחילת זמן השחיטה
כבר נפטר. ויש אומרים שחייב, כנ"ל.
היה עומד לפני מן המודיעים ואין יכול ליכנס מפני גמלים וקרונות המעכבים אותו – חייב (ובדרך לא
היה – והרי לא היה בדרך).
א. רש"י מפרש שבא עם בני ביתו, והיה יכול להשמש ולילך יחידי ולשחוט, הלכך אינו אנוס
בדבר. ולדעת הרמב"ם יש לפרש שהיה אנוס מלבוא, ואם הויד ולא עשה את השני – חייב
כרת, שלא כמי שהיה בדרך רחוקה שאם לא עשה את השני – פטור.
ב. יש לעיין, היה עומד לפני מן המודיעים והפסיקו נהר, האם זה דומה להפסיקוהו גמלים או
שמא כיון שעיקר דרכו הוא בהקפת הנהר, שהוא יותר מט"ו מיל – נחשב 'דרך רחוקה', שלא
כהפסקת גמלים שאינו אלא מקרה ועראי (עפ"י חזו"א קכד, ע"ש).

דף צד

- קעד. א. מהו שיעור הזמן שבין עלות השחר להנץ החמה ובין שקיעת החמה לצאת הכוכבים?
ב. כיצד משערים רוב טמאים או טהורים לענין פסח הבא בטומאה?
א. עולא ורבא אמרו: מעלות השחר ועד הנץ החמה – שיעור מהלך חמשת מילין במהלך בינוני. וכמו כן
משקיעת החמה לצאת הכוכבים. והשיבו על כך מדברי רבי יהודה ששיעורו ארבעת מילין.
א. הרמב"ם פסק כדברי עולא, וכנראה היתה לו גירסה אחרת בגמרא שלפיה עולא לא איתותב.
ולדבריו יש חמשת מילין בין עלות השחר להנץ החמה.
ב. בשיעור הלוחך מיל נחלקו הדעות בין הפוסקים (עפ"י הגרסאות והפירושים השונים שבסוגיא); יש
אומרים שהוא 18 דקות, ויש אומרים 22.5 ו"א 24 דקות. נמצא לשיטה הראשונה יש בין
עלות השחר להנץ 72 דקות. לשיטה השנייה 90 דקות ולשיטה השלישית 120 דקות.
ג. במקום אחר משמע שהשיעור שבין שקיעת החמה לצאת הכוכבים הוא שלשת רבעי מיל. ואמר
רבנו תם שמדובר על שני מצבים בשקיעה; משך הזמן מתחילת השקיעה ועד הלילה הוא
ארבעה מיל, ואילו מסוף השקיעה עד הלילה הוא כדי שלשת רבעי מיל. וזהו בין השמשות
שהוא ספק יום ספק לילה. וכן דעת כמה ראשונים. וכן נפסק השלחן-ערוך.
ואילו הגאונים חולקים על שיטה זו וסוברים שבתום שלשת רבעי מיל משקיעת החמה מן העין
[ולדעת ספר יראים, קודם העלמתה מן העין] – מתחיל הלילה. וכן נקט הגר"א לעיקר. וכוונת
הגמרא כאן על צאת כל הכוכבים, אבל דין 'לילה' יש כבר קודם לכן.

- ב. מבואר בגמרא שלדעת רבי אליעזר [לפי רבי יוסי בר רב יהודה שאמר משמו] שמחויץ לאסקופת העזרה
הוא בכלל דרך רחוקה, יש לילך במנין הטמאים והטהורים אחר רוב העומדים בעזרה.
א. להלכה יש לחשב את כל הבאים למקדש לעשות הפסח (עפ"י רמב"ם ז,ו; – כהסבר הצל"ח; מנחת
חינוך שפ,יג; לקוטי הלכות לעיל עט. וע' חזון איש (קכד; זבחים ד,טו). ויש שפי' כוונתו למנות רק אלו שבתוך
העזרה. ולפי"ז לא יימצא אלא בדיקו טמאים ונכנסו באיסור – ע' במכתב הגר"י קניבסקי זצ"ל בקובץ עלה
יונה עמ' קלט).
ב. נראה שמשערים לפי כל הנכנסים לעזרה לעשות פסח, ולא כל כת הנכנסת בפני עצמה (עפ"י
שפת אמת). ובירושלמי (מובא בכסף משנה הל' קרבן פסח ז,ו) נסתפקו בדבר.